

ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Савич І.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

В статті розглядаються соціально-економічні аспекти причинності тінізації національної економіки. Досліджено теоретичний внесок зарубіжних та вітчизняних вчених щодо передумов становлення тіньового сектору економіки в трансформаційних економічних системах. Проаналізовано теоретичний погляд на чинники тінізаційних процесів в економіці України з точки зору сучасних наукових досліджень.

Ключові слова: тінізаційні процеси, тіньова економіка, протидія тінізації, трансформаційна економіка, економічна свобода, корупція.

Постановка проблеми. Економічні реалії сьогодення засвідчують факт поширення обсягів тіньового сектору економіки України за межі порогових значень. Така ситуація обумовлює необхідність активізації теоретичних та практичних досліджень стосовно сутності процесу тінізації економіки, обмеження негативних проявів даного явища, впровадження важелів прямого та опосередкованого впливу на обсяги тіньової економіки України, забезпечення теоретичних надбань для формування загальнонаціональної концепції детінізації економіки. Розробка ефективних заходів політики детінізації економіки передбачає глибоке вивчення системи причин, що призводять до їх тінізації, субординацію причинно-наслідкового ряду, встановлення механізмів їх взаємодії та протидії їх утворенню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вчені, дослідники, представники зарубіжної та вітчизняної економічної думки, починаючи з середини-кінця ХХ ст., активно опрацьовують проблему існування тіньового сектору економіки, виокремлення її чинників та шляхів протидії. Серед наукових праць, в яких досліджуються проблеми тіньової економіки у цілому та окремі методи оцінювання її обсягів, необхідно виділити дослідження таких зарубіжних вчених, як: Д. Блейде, Б. Даллаго, С. Джонсон, Д. Енсте, П. Зойдо-Лобатон, А. Ісаахсен, М. Кабір, Д. Кауфман, Г. Квіст, М. Лако, П. Мауро, Г. Могенсен, С. Роуз-Акерман, С. Сторм, В. Танзі, Е. Фей, Б. Фрей, Р. Хілл, Ф. Шнайдер та інші.

Дослідження даної проблематики знайшло своє відображення у наукових працях вітчизняних науковців, серед яких, зокрема: Т. Васильців, О. Влашко, В. Геєць, А. Гончарук, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, В. Жук, Т. Ковальчук, І. Лютій, В. Мандибура, А. Мокій, С. Мошенський, В. Мунтіян, А. Сухорук, Ю. Пахомов, О. Ярова та інші.

Різними теоретичними аспектами проблеми тіньової економіки, зокрема, в контексті причинності тінізаційних процесів, займаються такі вітчизняні фахівці, як: В. Базилевич, О. Барановський, І. Мазур, С. Ніколенко, В. Предборський, І. Тивончук, М. Флейчук, С. Юрій та інші.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. На даному етапі теоретичної розробки, сутність заходів з протидії тінізації економіки України, на жаль, полягає в боротьбі з наслідками, а не причинами тіньових процесів, тобто є ідейно хибною. Причинність тінізаційних процесів, в контексті вітчизняних реалій, потребує поглибленого вивчення, з огляду на специфіку тіньового сектору економіки України, соціально-економічні та історичні передумови його становлення.

Мета статті полягає в виокремленні причинно-наслідкових тенденцій розвитку тіньового сектору економіки, дослідженні системи взаємодії та вза-

ємообумовленості соціально-економічних процесів, що «стимулюють» тінізацію національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тіньовий сектор економіки може виступати як буфером, пом'якшуючим руйнівний вплив економічних криз, так і сковуючим чинником, який «приглушує» або унеможлиблює подекуди конструктивний вплив економічних реформ. Нездатність виділити та оцінити реальний обсяг тіньового сектору, його мотиви та рушійні сили, задає неправильні цілі, вектори економічних реформ, цим самим мінімізуючи їх користність.

Згідно з розрахунками професора Лінцського університету Фрідріха Шнайдера, якими користуються впливові Міжнародний валютний фонд та Світовий банк, доля тіньової економіки в Україні б'є всі європейські рекорди, склавши в 2012 році 44,0% від офіційного ВВП. В свою чергу Міністерство економічного розвитку та торгівлі України дає показник 34% від офіційного ВВП за 2012 рік [11, с. 14-15]. Навіть самі приблизні розрахунки дозволяють зробити висновок: через найвищий в Європі рівень тінізації економіки український бюджет недоотримує мільярди гривень, які так потрібні в даному економічному становищі.

Незважаючи на існування багатьох методів аналізу незаконної господарської діяльності, ще не сформовано єдиного визначення поняття «тіньова економічна діяльність». Так, Ю. Латов визначає тіньову економіку, як сукупність нелегальних господарських дій, що суперечать чинному законодавству [9, с. 15-16]. Тіньова економіка може трактуватися як складне соціально-економічне явище, що представлено сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але аморальних, економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності щодо отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків [2, с. 430]. Ф. Шнайдер вважає, що до тіньового сектору економіки доцільно віднести частку валового національного продукту, що не відображена в офіційній звітності [12, с. 194]. За Е. де Сото «Тіньова економіка – це «притулок» для тих, для кого витрати на дотримання відповідного законодавства при здійсненні господарської діяльності перевищують вигоди від досягнення своєї мети» [10, с. 27].

Для точнішого окреслення сутнісних характеристик «тіньового» сектору економіки, доцільно розглядати окремі його компоненти або види: (1) неформальний сектор – діяльність домогосподарств, що виготовляють та споживають товари чи послуги власного виробництва для власних потреб чи потреб членів своєї сім'ї; (2) кримінальний сектор – виробництво та продаж заборонених товарів і послуг (наркотики, вибухові речовини, зброя, торгівля людьми і т. ін.); (3) іллегальний сектор – не-

законне виробництво та продаж легальних товарів без їх документального оформлення або реєстрації підприємств. Неформальна економіка не становить загрози національній безпеці, якщо її частка складає не більше 10% загального обсягу ВВП. У випадку якщо частка неформального сектора перевищує вказане значення, він трансформується в іллегальний сектор, який загрожує економічній безпеці держави. Неформальну економіку, яку ще називають «економікою виживання», «економікою злиднів» чи «моральною тіньовою економікою» можна вважати соціальним, а не суто економічним явищем, основною мотивацією якого є певна стратегія підвищення соціально-економічного рівня розвитку (індивіда, домогосподарства, окремої етнічної або соціальної групи) [8, с. 214].

В дослідженнях вітчизняних вчених-економістів, присвячених проблемам тінізації економіки, основна увага приділялась методології, аналізу законодавчих актів, обґрунтуванню заходів з протидії тінізації економічної діяльності, специфіці провадження цих заходів в українських реаліях. Тобто можна констатувати наявне зміщення акцентів вітчизняної економічної думки на практичні аспекти детінізаційних процесів та, водночас, ігноруванні очевидної необхідності в глибокому теоретичному осмисленні даного явища.

Необхідно відмітити, що тіньова економічна діяльність, причини, які її породжують, не є атрибутом лише сучасних держав: з виникненням перших державних утворень – з поділом суспільства на класи виникає певна суперечність, протистояння інтересів його членів та інтересів держави. Історичний досвід свідчить, що доки існуватиме державна форма організації суспільного життя, а держава у той чи інший спосіб впливатиме на забезпечення своїх інтересів поширенням обмежень, вимог та заборон, доти зберігатиметься й тіньова економіка [5, с. 161]. Подібний економічний феномен властивий всім країнам, незалежно від рівня та моделі економічного розвитку.

Продовжуючи цю думку, Ю. Латов відмічає, що розвиток тіньової економіки є, з одного боку, реакцією на сам факт державного регулювання. Регулювання, в свою чергу, неможливе без обмежень, а нерозумні обмеження провокують їх порушення, особливо якщо це вигідно. Значна кількість видів тіньової економіки (наприклад, ухилення від податків) пояснюються саме недоліками державного регулювання – бюрократизацією управління, занадто високими податками тощо [9, с. 17].

Тобто, можна констатувати, що кореневою першопричиною формування тіньового сектору економіки є наявні вимоги та обмеження, які висуваються державою до суб'єктів економічної діяльності. В свою чергу, порушення цих вимог, обмежень та заборон є підґрунтям для виникнення та існування будь-якого виду тіньової економічної діяльності. Чим інтенсивнішими є дані вимоги та обмеження, тим ширший є простір потенційних можливостей для ефективного функціонування тіньового сектору. Дане твердження обумовлює значимість вивчення та структуризації всіх видів державних обмежень та заборон, в контексті вивчення причинності тінізаційних процесів.

Обмеження економічної діяльності з боку держави, вимоги та заборони, які нею висуваються, суттєво відрізняються за своєю цільовою установкою, функціями, завданнями та, в кінцевому рахунку, соціально-економічними наслідками впливу. Окремі дослідники тіньової економіки, зокрема, О. Турчинов пропонує всю сукупність державних за-

борон, обмежень та вимог, які регламентують економічну діяльність, умовно розділити на три групи.

До першої групи відносять позитивні обмеження та вимоги. Цільовою установкою даних обмежень та вимог являється збереження та розвиток соціально-економічних підвалів суспільства, його цінностей. Дана група обмежень включає в себе соціальну пам'ять, досвід щодо морально-етичних та релігійних установок організації суспільного життя. Для цієї функції в даних обмеженнях та заборонах реалізувались такі завдання:

- охоронна та збереження життя і здоров'я членів суспільства;
- охорона та збереження власності, матеріальних та культурних цінностей суспільства;
- охорона та збереження морально-етичних основ суспільства;
- збереження та передача соціальної пам'яті суспільства, соціально-економічної інформації, механізмів отримання нових знань, навчання.

В даній групі висвітлені ті вимоги та обмеження, які містять в собі основні загальноприйняті норми морально-етичної поведінки членів суспільства, не знайшли свого відображення в нормативно-правових актах та, в свою чергу, становлять своєрідну неформальну (тіньову систему) нормативних цінностей, які оберігаються та культивуються як система традиційних норм звичаєвого права у суспільних та релігійних інститутах. Сутність причин тінізації, породжених даною групою обмежень, лежить у відсутності переконаності членів суспільства в необхідності дотримання домінуючих морально-етичних установок.

Друга група державних обмежень та вимог включає в себе ті обмеження, ціллю яких є збереження та розвиток самої держави, тобто збереження умов її функціонування. Реалізація цієї функції передбачає виконання таких завдань:

- забезпечення діяльності держави матеріальними, фінансовими та людськими ресурсами;
 - захист цілісності та інтересів держави;
 - створення механізмів і систем державного управління соціально-економічними процесами;
 - забезпечення умов для соціальної, політичної, економічної стабільності та розвитку суспільства.
- Серед причин тінізації, пов'язаних з даною групою обмежень, О. Турчинов виділяє такі:
- неналежне виконання державою своїх функцій і зобов'язань;
 - складність, безсистемність та суперечливість законодавчої бази, яка регламентує економічну діяльність;
 - відсутність громадського контролю за діяльністю державного апарату;
 - низька ефективність системи державного управління, помилковість та безперспективність програм, які реалізує держава;
 - економічна вигода від порушень регламентації та обмежень тощо.

До складу даної групи причини можуть входити і причини першої групи.

Третя група, на думку О. Турчинова, включає в себе надмірні обмеження та вимоги. Егоїзм правлячої еліти штовхає її на здійснення регуляції економічної діяльності на користь своїх власних інтересів, які домінують над інтересами суспільства. Наслідок цього є переважання обсягів ВВП, який перерозподіляється в інтересах олігархічних кіл та вищих прошарків правлячої бюрократії. Дана група вимог ставить перед собою за ціль виконання таких завдань:

- створення механізмів перерозподілу ВВП на користь правлячої еліти, інтереси якої вступають у суперечність з інтересами суспільства;

– збереження та розширення меж привілейованого становища елітарних груп;

– захист і збереження владних повноважень правлячої еліти та її контролю над суспільством.

Реалізація даних завдань здійснюється шляхом доступних для елітарної економіки важелів економічного впливу: посилення податкового тиску на суб'єктів підприємницької діяльності та надмірна регламентація їх діяльності; використання ресурсів державного бюджету в егоїстичних цілях правлячої еліти, законодавчого, в т.ч. конституційного закріплення привілеїв та повноважень елітарних груп. Сукупність вимог та обмежень, представлена даною групою, особливо характерна для трансформаційних економік, де констатується недостатня прозорість політичного процесу, неналагоджений діалог між владою та народом, присутня велика кількість олігархічних груп, чиї інтереси посилено лобіюються правлячою верхівкою.

До причин тінізації, обумовлених даною групою обмежень та заборон можна віднести, як вищеперечислені обмеження та вимоги попередніх двох груп, так і наступні:

- економічне протистояння правлячому режиму;
- компенсаторна реакція на силовий примус;
- конкурентна боротьба між різними економічними групами за політичне та економічне домінування;
- економічна необхідність [7, с. 21-31].

Наведена типологія причин тінізації економічної діяльності щодо груп обмежень та вимог, що встановлюються державою, висвітлює загальні чинники, які в тій чи іншій мірі присутні в економіці більшості країн та формує цінний каркас логіки подальшого дослідження причинності тінізаційних процесів.

Серед зарубіжних фахівців з питань вивчення тіньової економіки побутує думка, що головною причиною існування в розвинених країнах світу тіньової економіки є порушення чинного законодавства, що і підтверджує розвиток такої галузі в економічній теорії, як економічна теорія злочину та покарань. Першочергове місце серед інших сегментів тіньової економіки, таких як неформальна та прихована економіка, у розвинених країнах займає кримінальна частина тіньової економіки.

Пояснюючи причини зростання частки тіньової економіки в розвинених країнах, фахівці з цієї проблеми говорять про збільшення податкових і урядових соціальних витрат, що безпосередньо пов'язано з посиленням державного регулювання економіки. Відповідно до того, що рівень оподаткування впливає на рівень зайнятості населення з погляду його виходу «в тень», ця проблема залишається головною. Тобто, чим вища різниця між повною вартістю праці в офіційній економіці та чистим доходом працівника, тим більшим для нього є стимул ухилятися від сплати цієї різниці і працювати в тіньовому секторі економіки. Тому у розвинених країнах проводяться реформи податкової та соціальної систем з метою зниження такого тиску і створення більш ефективних умов для працевлаштування у легальній економіці, ніж у тіньовій [2, с. 350].

Подальший аналіз та виокремлення сучасних тенденцій тінізації економіки України неможливі без аналізу історичних передумов становлення та обґрунтування причинності тінізаційних процесів в трансформаційних економіках.

Розвиток тіньової економіки в нашій державі і вивчення даного розвитку за останні півстоліття пройшли дві фази:

1) до початку 1990-х рр. – тіньові економічні відносини, як породження радянської командно-адміністративної системи:

2) з початку 1990-х рр. і до наших днів – тіньові економічні відносини, породжені ринковими реформами, як феномен української перехідної економіки.

Тіньова економіка майже завжди пов'язана з несплатою податків. Проте в радянські часи виходу в «тень» більше сприяли не податкові тягарі, а ідеологічні та практичні заборони. Таким чином, радянський тіньовик працював на заповнення ринкового дефіциту.

Прикладом наукової аргументації причин існування тіньової економіки, стану глибокої кризи соціалістичного господарювання 80-х років ХХ ст. є такі висновки провідних фахівців Інституту економіки АН СРСР: «Базою розширення тіньової економіки стало постійне посилення одержавлення, уніфікованості, негнучкості системи економічних відносин, дедалі більший відрив їх від потреб та інтересів людини... Є дві сили, які створили таке одноманіття суспільних відносин, – це жорстка адміністративна централізованість і тотальне одержавлення... Жорстко централізоване господарство не могло не тільки мобілізувати і включити до господарського обороту всі наявні ресурси, а й взагалі охопити всі сфери розвитку виробництва та економічних відносин. У цих умовах виникли не тільки основи, а й пряма неминучість появи недержавного сектора економіки. Форми і соціальна структура даного сектора, частка в нім нелегальних економічних утворень визначались становленням до нього держави. Очевидно, що такий сектор був малосумісним з тотально централізованою офіційною економічною системою. Остання повинна була не тільки обмежувати, а й відторгати недержавні форми господарства, що й стало головною причиною виникнення та розповсюдження тіньової економіки» [5, с. 165-166].

Тіньовій економіці радянських часів були властиві специфічні риси, зокрема, тіньова економіка:

1) пом'якшувала наявний дефіцит економічних ресурсів;

2) врівноважувала потенційну інфляцію централізованої економіки;

3) створювала можливість для реалізації відповідних здібностей населення, диференціації доходів в умовах рівності;

4) стримувала соціальний вибух.

Водночас, тіньова економіка радянської моделі виконувала ряд важливих функцій, серед яких:

– економічна – полягала в компенсації недоліків офіційної радянської економіки. Більша частина тіньових операцій здійснювалась для вирішення проблемних ситуацій, у яких опинялись радянські підприємства, що не давало змоги такому виробництву зупинитись, і, як наслідок, зберігало робочі місця;

– соціальна – полягала в забезпеченні соціальної ніші для підприємливих осіб, які не мали змоги реалізувати себе в офіційних структурах. Причиною такого стану була немотивованість щодо самореалізації та одержання адекватної винагороди за свою працю.

В. Предборський сформулював сукупність чинників тіньової економіки СРСР, стосовно до панування командно-адміністративної економіки:

1) хронічна незбалансованість попиту та пропозиції, колосальний дефіцит товарів та послуг;

2) стрибкоподібне збільшення грошової маси в умовах товарного дефіциту і запуск масштабних механізмів перерозподілу величезних грошових коштів;

3) недосконалість господарського механізму, його недостатня мобільність та гнучкість;

4) заборони щодо недержавних форм господарювання, індивідуальної трудової та комерційної діяльності, що ґрунтуються на приватній власності;

5) неадекватність та

неефективність правового регулювання господарської діяльності, що створюють значні можливості для протиправних та злочинних або провокують їх; б) загальна неефективність офіційного господарського механізму, його нездатність забезпечити стимулювання та позитивну мотивацію трудової діяльності громадян та господарювання основних виробничих ланок економіки – підприємств [5, с. 165-166].

Зі здобуттям незалежності, тенденції тіньового сектору економіки України набули нових форм. Натомість очікуваного покращення, відбулась протилежна тенденція стосовно поглиблення спадкових форм тіньової економіки та їх еволюцією в ринкових умовах. Як зазначає лауреат нобелівської премії Д. Норт, який приділив ряд праць аналізу трансформаційних економік країн пострадянського простору, економіка і фінанси країн, які прийняли формальні правила та норми гри, що були розроблені в умовах інших економічних і фінансових систем, вже з початку були приречені на провал. Більше того, так звана «шокова терапія» і поспішна, непродумана приватизація, не тільки зруйнували стару (планову) економічну систему, але й основні мотиваційні стимули розвитку, призвели до безпрецедентної корупції у всіх ешелонах влади та криміналізації суспільства. Найбільш гострі протиріччя проявились в інститутах фінансово – кредитної сфери, що викликало високі темпи інфляції і галопуюче знецінення національних валют, розбалансованість державних бюджетів та платіжних балансів і супроводжувалось крахом інвестиційних програм і високим рівнем тінізації національної економіки.

Серед основних причин, об'єктивних та суб'єктивних, які сприяли масштабному розростанню тіньової економіки України на зламі економічних систем, В. Мандибура називає дві основні:

«По-перше, об'єктивно, згідно з теорією трансформації, розпад будь-якої системи на перших етапах розвитку нової закономірно може сприяти суттєвому примноженню тих основних недоліків і вад, які іманентно були властиві системі, що розпалась. Саме тому фактичне збереження в Україні найбільш характерних параметрів господарського механізму, заснованого на безконтрольній державній власності та державній монополії, що відбувалося на тлі різкого послаблення, а у подальшому і повної ліквідації директивного принципу планування і розподілу матеріальних, фінансових та трудових ресурсів, суттєво загострили недоліки старої системи господарювання.

По-друге, суб'єктивно, хоча старі владні структури колишньої держави і розпалися, проте не розпалися ті соціально структуровані у минулому спільноти, що їх персоналізували. Тобто залишилися люди, які входили до цих структур і які не тільки не втратили між собою набутих тісних зв'язків, а й до цього часу продовжують зберігати у недоторканності саме специфічні стосунки, що залишаються побудованими на принципах і відносинах корпоративної кругової поруки, протекціонізму, кумівства та блату.

Як стара, так і генетично нею породжена нова бюрократія в трансформаційний період опинилися в епіцентрі ринкових перетворень. Більше того, ця унікальна «родина» спільнота стала провідним суб'єктом реалізації «планів» трансформації соціальної та державної політики ринкового реформування.» [3, с. 30-31].

Отже, специфіка тінізаційних процесів трансформаційного періоду виявилась в:

– особливостях її функціонування в попередніх командно-адміністративних умовах з її системними

вадами: дефіцитом, потенційною інфляцією, ідеологією, тощо;

– подальшій еволюції набутих форм тіньової економіки;

– впливі глобалізаційних процесів на національний менталітет країн, що створює специфічні форми прояву тіньової економіки;

– надмірному зростанні рівня корумпованості державної влади;

– швидкому розростанні кримінального сектору та його поступовою інтеграцією в державний апарат.

Акцентуючи увагу на специфіці тінізації економіки України, слід відмітити, що причиною тінізації національних економік, традиційно, розглядається надмірний податковий тягар, а системні вади податкової політики являються чи не найважливішим чинником тінізаційних процесів. Незважаючи на ухвалення 2 грудня 2010 р. Податкового кодексу України та введення його в дію 1 січня 2011 р., зазначає Д. Буркальцева, податкова система дотепер фактично зосереджена на максимальному залученні надходжень до бюджету, без урахування можливих негативних наслідків надмірного фіскального тиску на суб'єкти господарювання та громадян. [1, с. 187].

В підтримку даного твердження свідчить те, що, посилаючись на класиків економічної думки, один з 4-х принципів оподаткування за А. Смітом не знаходить своєї реалізації в податкових реаліях України. За Смітом, податок повинен бути стягнений в найзручніший для платника час та спосіб, тобто повинен максимально полегшувати виконання суб'єктом господарської діяльності своїх зобов'язань. Натомість, згідно з розрахунками Світового банку, середньостатистичний підприємець в Україні витрачає близько 491 години на рік для виконання своїх податкових зобов'язань. Для Молдови цей показник менший більш ніж в два рази – 220 годин, для Росії – 177, для Швейцарії – 63 години часу.

На противагу даному твердженню, вітчизняні дослідники Т. Тищук та

Ю. Харазішвілі відзначають, що ця думка, хоч і є пануючою, не повною мірою відображає українські економічні реалії. Наприклад, в Україні загальне податкове навантаження на підприємство складає 55,5%. Це досить високий показник. Разом з тим, у Франції він найбільший серед європейських країн і складає 65,8%, в Австрії дорівнює 55,5%, Швеції – 54,6%. Водночас, масштаби тіньової економіки в країнах ОЕСР сягають лише 10-25% Звідси стає зрозумілим, що оподаткування не є першопричиною [6, с. 15].

Аналітичні оцінки, отримані М. Флейчук на основі модельних розрахунків, свідчать, що до найістотніших чинників тінізації економіки України належать:

1) суперечливість та дублювання законодавчої та нормативно-розпорядчої бази в окремих секторах, що відображає низький рівень структурних компонентів індексу економічної свободи (рис. 1) та зростання тінізації;

2) недовіра організаційно-інституціональних механізмів антикорупційного законодавства;

3) неефективність функціонування судової та правоохоронної системи, що позначається на низьких оцінках експертами Світового економічного форуму незалежності судової влади та довіри до правоохоронних органів;

4) неефективне адміністрування податків, що підтверджують рейтингові оцінки щодо ефективності оподаткування;

5) високий рівень злочинності. Налагоджені кримінальні зв'язки формують умови для поширення

економічної злочинності та іншої протиправної діяльності;

б) відсутність історичної практики дотримання норм та моральних стандартів законослухняної поведінки під час провадження господарської діяльності та сплати податків у суб'єктів господарювання та громадян [6, с. 16-18].

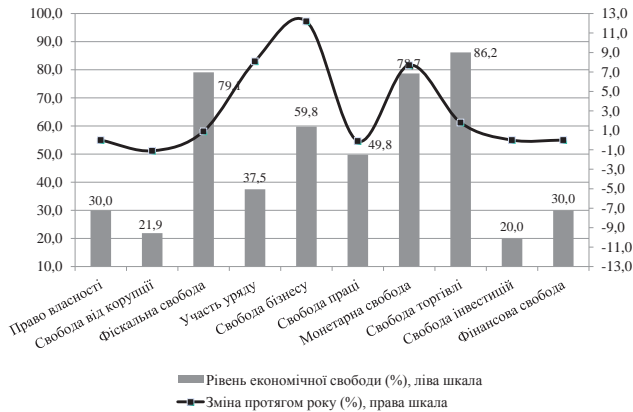

Рис. 1. Індекс економічної свободи

Джерело: Heritage foundation [14]

Тобто, як зазначають автори дослідження, високий рівень тінізації економіки України зумовлений несприятливим інституційним середовищем ведення бізнесу

Висновки та пропозиції. Отже, головною причиною тінізації економічної системи України є не стільки порушення чинного законодавства, скільки його недосконалість, невідповідність реаліям життя, що одержали назву прогалін у законодавстві. Якщо в радянські часи виходу «в тінь» більшою мірою сприяли не податкові тягарі, а бюрократичні та ідеологічні заборони, то в трансформаційних умовах причиною поширення тінізації економіки є недосконалість інституційного середовища, зокрема відсутність нормальних «правил гри» для підприємців внаслідок лобювання корпоративних інтересів власного бізнесу під час прийняття законів, а також суцільний правовий нігілізм.

Результати дослідження причинності процесів тінізації економіки країни є, безумовно, цінними з точки зору можливостей їх впливу, створення необхідних передумов для подальшого розвитку теорії детінізації. Водночас зрозуміло, що цей комплекс причин є лише проміжною ланкою у ряду причинної тенденції, яка пов'язана з більш фундаментальними прошарками суспільних відносин – наведений причинний комплекс сам потребує відповіді на питання про причини свого виникнення та розвитку.

Подальша розробка проблеми дослідження масштабної тінізації соціально-економічних відносин в Україні повинна здійснюватися на основі застосування апарату теорії причинності до аналізу історичної моделі українського суспільства та закономірностей її розвитку в сучасних умовах, які мають свою специфіку (особливість) та є доволі несхожі на відомі моделі західних суспільств.

Список літератури:

1. Буркальцева Д. Інституціональне забезпечення економічної безпеки України: [монографія] / Д. Д. Буркальцева; Наук.-дослід. екон. ін-т. – К.: Знання України, 2012. – 347 с.
2. Економічна безпека: навчальний посібник. / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
3. Мандибура В.О. Тіньова економіка України та напрямки законодавчої стратегії її обмеження: [монографія] – К.: Парламентське видавництво, 1998. – 136 с.
4. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: [монографія]. – Ірпін: Видавничий центр Академії державної податкової служби України, 2001. – 523 с.
5. Предборський В.А. Детінізація економіки в контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: [монографія] – К.: Кондор, 2005. – 614 с.
6. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов; за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 96 с.
7. Турчинов О.В. Тіньова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки: [монографія] – К., 1996. – 199 с.
8. Флейчук М.І. Легалізація економіки та протидія корупції у системі економічної безпеки: теоретичні основи та стратегічні пріоритети в умовах глобалізації: Монографія / М.І. Флейчук. – Львів: Ахілл, 2008. – 660 с.
9. Латов Ю.В., Ковалев С.Н. Теневая экономика: Учебное пособие для вузов / Под ред. д.п.н., д.ю.н., проф. В.Я. Кикоты; д.э.н., проф. Г.М. Казиахмедова. – М.: Норма, 2006. – 336 с.
10. de Soto E. The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World / E. de Soto. – N.Y.: Harper and Row, 1989. – 342 p.
11. Schneider F., Buehn A. Shadow Economies in Highly Developed OECD Countries: What Are the Driving Forces? // IZA Discussion Paper № 6891. – The Institute for the Study of Labor, Bonn, October 2012. – 34 p. Available from: <http://ftp.iza.org/dp6891.pdf>
12. Schneider F. Measuring the size and development of the shadow economy. Can the causes be found and the obstacles be overcome? / F. Schneider // Brandstaetter H., Güth W.: Essays on Economic Psychology. – Berlin: Springer Publishing Company, 1994. – P. 193-212.
13. Corruption Perceptions Index 2012. Transparency international. Available from: <http://www.transparency.org/cpi2012/results>
14. 2013 Index of Economic Freedom. Herititage foundation. Available from: <http://www.heritage.org/index/country/ukraine>

Савич І.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЕТЕРМИНАНТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕНЕВОЙ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ**Аннотация**

В статье рассматриваются социально-экономические аспекты причинности тенизации национальной экономики. Исследован теоретический вклад зарубежных и отечественных ученых относительно предпосылок становления теневого сектора экономики в трансформационных экономических системах. Проанализированы теоретические взгляды на факторы тенизационных процессов в экономике Украины с точки зрения современных научных исследований.

Ключевые слова: тенизационные процессы, теневая экономика, противодействие тенизации, трансформационная экономика, экономическая свобода, коррупция.

Savych I.V.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

SHADOW ECONOMY IN UKRAINE: DETERMINING FACTORS**Summary**

The article analyzes the main processes that led to the high level of the economy shadowing. The historical aspects of the formation of the shadow economy in Ukraine are highlighted. The socio-economic aspects of the shadow economy of Ukraine causality are discussed. The theoretical contribution of foreign and domestic researchers on the preconditions of formation of the shadow economy in transition economies is studied. Theoretical perspective on the factors of the shadowing processes in the economy of Ukraine from the standpoint of modern scientific researches is analyzed. The paper also provides scientific vectors for further development of researches aimed at studying the causes and preconditions of the shadow economy formation.

Keywords: shadowing processes, shadow economy, deshadowing of the economy, transformation economy, economic freedom, corruption.

УДК 658.336

ОЦІНКА ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Саєнко О.Р., Власенко В.С.

Запорізький національний університет

Розглянуто методологічні підходи до оцінки впливу податкового навантаження на результати діяльності машинобудівних підприємств. Досліджено зв'язок між сумою сплачених податків та сумою отриманого прибутку. Охарактеризовано сутність податкового навантаження та його місце у системі механізму управління підприємством. Надані рекомендації щодо розрахунку оцінки впливу податків у формуванні прибутку підприємства на підставі інтегрального коефіцієнта, який враховує темпи зміни власного капіталу та інвестиційних ресурсів.

Ключові слова: податки, податкове навантаження, прибуток, дохід, обсяг, оподаткування, фінансові результати, управління.

Постановка проблеми. Податки мають визначальний та двоїстий вплив на розвиток виробництва. З одного боку, вилучення у формі податків певної частини доходів платників призводить до зменшення їх інвестиційних можливостей, що негативно відображається на розвитку виробництва. З іншого боку, податки можуть певним чином стимулювати розвиток виробництва [1, с. 85].

Безпосередній вплив оподаткування на результати розширеного відтворення проявляється у формуванні системи фінансових стимулів для подальшого розвитку підприємництва за послаблення податкового тиску. Введення оптимальних податкових ставок і обґрунтованих податкових пільг породжує дієві стимули для економічного зростання, збільшуються обсяги підприємницької діяльності, а відтак, зростає база оподаткування й первинні доходи платників податків. Вагомим є як склад податків, так і рівень податкового навантаження кожного з них, також важливу роль

відіграє механізм фіскального адміністрування податків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі податкового навантаження та оцінці його рівня присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні науковці як Годованець О.В., Карлін М.І., Кушнірчук Ю.М., Маршалок Т.Я., Онуфрик М.С., Пасенко В.М., Савченко В.Ф., Тарангул Л.Л. та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на здобутки у вивченні питань, пов'язаних з розрахунком впливу податків на результати діяльності, необхідно зазначити, що в Україні на сьогодні не існує загальноприйнятої методології обчислення податкового навантаження на підприємство. Тому відсутня офіційна статистика цього показника, а є лише окремі розрізнені дані, за якими опосередковано можна здійснювати його оцінку. Існує досить широкий спектр уявлень про методи оцінки та показники податкового навантаження.